

HORVÁTH KORNÉLIA

Petri György Várady Szabolcs egy versszakáról

A Réz Pál, Lakatos András és Várady Szabolcs által szerkesztett *Petri György Munkái I-IV* negyedik kötetében szerepel egy nagyon rövid, mindössze másfél oldalas írás. Ezt a Petri-szöveget a szerkesztők [*Versszakelemzés*] címmel látták el.¹ Jogosan, hiszen itt Várady Szabolcs versének mindössze *egyetlen* versszakát elemzi Petri, s jelzi, hogy a másik három versszak értelmezésére miért nem tér ki. Az alapgondolat pedig a *versnyelv prózásítása*, ami a Várady-versnek ebben strófájában valósul meg Petri elgondolása szerint.²

Miért is lehet ez fontos? Mert Petri itt a nyelvi-poétikai elemzés mintapéldáját hozza – holott nem volt irodalomtudós. „Csak” költő. A *close reading* jelentőségét emeli ki,³ miközben a költemény többi versszakát háttérbe szorítja. Elemzése egyetlen strófára terjed ki, mely így hangzik:

*Délután fölborult egy szék,
fölborult egy vitorlás.
Ez a megtorlás.
Amiért ideszöktünk.*

Petri, noha erről említést nem tesz, voltaképpen a jakobsoni poétikai funkció jegyében elemzi a versrészletet,⁴ amennyiben kifejezett figyelmet szentel a versritmusnak és a rímeknek, s ezek analízise mentén bontja ki a versszak értelmezését. Megállapítja,

1 Petri György, [Versszakelemzés], *Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyébek*, szerk. Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs, Budapest, Magvető, 2007, 237–238.

2 „A többi strófához képest (1. „A fűzfák haja, a vonat zaja”, 3. „A teraszról pedig”, 4. „Onnan eljöttünk, ide szorultunk”) szándékosan prózává rontja a kezdő sort. Vö. *Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyébek*, szerk. Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs, Budapest, Magvető, 2007, 237.

3 „Megér egy kis close reading-et.” Uo, 237.

4 Vö. Roman Jakobson: *Nyelvészet és poétika*. In: uó: Hang- Jel- Vers, Budapest, Gondolat, 1969, 211–257.

hogy a versszakkezdő *Délután* szó „három szótagnyi metrikai redundancia, az egész sort elnehezítő ballaszt. Ráadásul tartalmilag értelmetlen túlpontosításnak hat.” Ugyanakkor mégsem nevezhető túlzásba vitt precizitásnak: az idő, a napszak megjelölése funkcióval bír, hozzátehetnénk: némileg apokaliptikus funkcióval. Vagyis az időpont-megjelölés kapcsán megállja helyét Petri rövid érvelése: „(Nem mindegy, mikor?). Nos: nem.”

Itt a „költői”, ha tetszik, poétikai időről és térről van szó, amiről Heidegger is ír. Amiről azt mondhatjuk, hogy a dolgok a saját konstellációjukat, jelentőségüket csak az „itt és most”-ban, valamint ennek művészi „rögzítettségében”, pontosabban megalkotottságában tudják feltárni. Akkor azonban ez a belső lényegiség feltárulkozik, akár Van Gogh *Facipő* című festményén.⁵

Továbbmenve a versszakelemzésben, Petri a *vitórlás* – *megtórlás* rímpárt vizsgálja. S mintha Jurij Lotman „szellemében” értekezne, a két rímszó nyelvi-grammatikai különbségére hívja fel a figyelmet, miközben azok egybehangzása minden befogadó számára nyilvánvalónak tűnik.

Mint ismert, Lotman rímelmélete kifejezetten megvilágító, amennyiben a rímnek nemcsak ritmikai (pl. sorvégi) pozíciót és nem pusztán fonetikai (akusztikai) működést és hatóerőt tulajdonít, hanem ezek mellett nagy hangsúlyt fektet a rím szemantikájára is. Külön kiemelve, hogy az ún. tautologikus rímek azért nem váltanak ki tetszést az olvasóból, mert a tautológia a hangzás azonossága mellett a jelentés azonosságában is megmarad. Lotman érvelése szerint a rím azáltal válik izgalmassá, „felhívóvá”, amennyiben „a lehetséges legnagyobb hangzásbeli megfelelés mellett a rímszavak hordozta jelentés minél nagyobb távolságát képes prezentálni.” Vagyis a két rímszó szemantikai távolsága legalább akkora ható- és hajtóerejét jelenti a rímnek, mint a hangzásbeli összefonódás vagy hasonlóság.⁶

Petri érvelése azért is izgalmas, mert itt két névszóról, főnévről van szó (*vitórlás*, *megtórlás*), vagyis a leíró grammatikai kategória tekintetében aligha találunk közöttük különbséget. Petri azonban itt is rámutat a szinkron nyelvészet terén is rögzíthető elkülönböződésre, amely grammatikai eltérés rögtön bizonyos szemantikai különbségekhez is vezet, feltárva ezáltal a rím természetét: „A 2., 3. sorvégi rímpár leleményessége: felületes olvasásra szinte rag-

5 Heidegger, Martin: *A műalkotás eredete*, ford. Bacsó Béla, Budapest, Európa, 1988, különösen: 56–65.

6 Vö. Lotman, Jurij: *Szöveg, modell, típus*. In: uő: *Isméltődés és értelem*, 129–198., különösen: 129–143.

rímnek hat, pedig egyáltalán nem az: *vitórlás*, itt az *s* a valamivel ellátottság képzője (denominális nomenképző, mint *mázás*, *mézes*), míg a *megtorlás* *s*-e deverbális nomenképző.⁷ Vagyis már a leíró nyelvészet kategóriái felől nézve is kimutatható a két, hangzásban nagyon erősen egymásra „hajazó” rím szó különbözősége.

Ami a jelentések milyenségét illeti: míg a rímhívó *vitórlás* egyszerű tárgymegjelölésnek hat, a *megtorlás* erőteljes fogalmi, biblikus jelentésekkel terhelt szemantikai mezőt hív elő. Vagyis a lotmani rímdefiníció, miszerint a rím akkor „erős”, mi több, akkor „hangzós”, ha a rím szavak között a nagyfokú hangzásbeli megfelelés mellett erőteljes szemantikai diszkrepancia is tapasztalható, itt tökéletesen teljesül. És Petri a „versszakelemzésében” valóban kitér a rímpár szemantikai vetületére is: „A rímpár tartalmilag is erőteljes kontraszt. Míg a *vitórlás* a vízparti táj banális kelléke, a *megtorlás*nak tragikus súlya van.”⁸

Petri bevonja elemzésébe a központosítást is, kiemelve a *megtorlás* szó utáni pontot mint írásjelet. Hogy ez „prózásításként” fogható-e fel, azt döntse el az olvasó: annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a klasszikus versnyelv és versforma egyfajta „felszabdalásáról”, avagy átalakításáról beszélhetünk ebben az esetben (gondoljunk párhuzamként például az *enjambement* költői fogására). A központosítási eljárásnak ugyancsak a funkcióját firtatja Petri: „Miért tesz pontot Várady a *megtorlás* után? Mert így kihangsúlyozza a kétértelműséget az ok-, illetve célhatározói funkciók között. („Azért, hogy...”, illetve „Abból a célból, hogy...”).

Vagyis a *pont* a harmadik sor végén a lírai beszélő belső vergődésének, önismereti analízisének lesz a szövegben az írásbeli jele. Amire meglehetősen világosan válaszol a versszak utolsó sora, amely egyfajta – szinte biblikus – magyarázatot is ad a *fölborulás*ra: „Amiért ideszöktünk.”. Hozzátehetjük: a *szökés* a *fölborulás* metaforájaként hat: mindkét szó a rendből való kilépést, az azzal szembeni ellenlépést hordozza magában szemantikailag.

Igencsak érdekes, hogy Petri számára ez az írásjel, a pont egyenesen a Don Juan-motívumhoz vezet: „Vagyis megjelenik a Don Juan-motívum! Az istenkísértés, illetve a bűnhődés vágya. (Költőnk számára kiemelten fontos figura, vö. *Don G. Dong*.) A vers hőisében növekvő feszültség jele az is, hogy teljesen eltérő súlyú események grammatikai szinten nivellálódnak: „fölborult egy szék/vitórlás”. Hát nem mindegy?” Vagyis az írásjeltől – és a rímpártól – egy vilá-

7 Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyebek, 237.

8 Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyebek, i. m. 237.

A szigligeti társaság Ábrahámhegyen. Fotó: Várady Éva, 2011

gos szerelmi tematikáig jutunk el, amely rögtön a bűn és a bűnhődés (dosztojevszkiji?) gondolatával kapcsolódik össze, amely egyszerre tűnik univerzalisztikusnak és esetlegesnek – az egyes ember élete esetlegességének értelmében. („Amiért ideszöktünk.”)

Petri is hasonló módon fejezi be mikroelemzését: „És természetesen szöktünk.” A szökés (ennek a XX. századi magyar irodalomban egyik markáns intertextuális előzménye Szabó Lőrinc híres *Az Egy álmai* című verse lehet) éppen a rend, a rendszer, az „egyensúly” elleni „vétkezés”. Hogy véték-e, nem tudjuk. Hogy az egyénnek számot kell adni róla magának, azt a versszöveg elég világosan sugallja. A vers(szak) hőségének és lírai beszélőjének mindenesetre éppen ez az alapvető gondolata. Hogy lesz-e megtorlás? És hogy a fölborult szék/vitorlás a megtorlásnak jele- vagy előrejelzése-e? És a szökés vajon helyes lépés volt-e?

Azt mondhatnánk, itt nyilvánul meg a költészet ereje. Várady Szabolcs versszaka ezt tökéletes erővel demonstrálja. Azt, hogy a költészet nem válaszokat kínál, hanem szembesít lényegi, benső mivoltunkkal. És az ehhez kapcsolódó kétségeinkkel.

A választ mindenkinek magának kell megtalálnia. Ám ebben az irodalom, és különösen a lírai költészet igen sokat segít.